

»BAKRENI KONJANIK« A. PUŠKINA I BAKRENI
KONJANIK U ROMANU »PETROGRAD«
A. BELOGA

VIŠNJA RISTER

Roman Andreja Belog *Petrograd* (napisan 1911, a skraćeni i pre-rađeni 1921/22. godine) počinje prologom u kojem se dokazuje da Petrograd ne postoji, da nam se Petrograd tek pričinja:

»I soglasno nelepoj legende okažetsja, što stolica ne Peterburg.

Jesli že Peterburg ne stolica, to — net Peterburga. Eto tol'ko kažetsja, što on suščestvuet.« (I, 13)¹

Dakle, prije nego što i započne roman autor nam pokazuje svoj odnos prema gradu. Petrograd je »glavni junak« romana, a njega nema, nama se samo pričinja da on postoji, a cijeli roman tek je:

»... poroždenie fantazii avtora: nenužnaja, prazdnaja, mozgovaja igra... Mozgovaja igra — tol'ko maska; pod etoju maskoju soveršaetsja vtorženie v mozg raznoobrazija sil...« (I, 72)²

Autor naglašava fiktivnost svog djela, no ide i dalje od toga: utvrđuje nepostojanje grada o kojem piše. To je početni uvjet predložen u samom prologu, i mi ga čitaoci moramo prihvatiti kao svaku fantastičnu pretpostavku kojom počinje neko djelo. Često spominjući svoju »mozgovuju igru« ili »mozgovuju igru« svojih likova, autor

Čitati iz *Brončanog konjanika* A. Puškina u prijevodu Gustava Krkleca, citati iz A. Beloga V. R.

¹ »I u skladu s besmislenom legendom pokazat će se da prijestolnica nije Petrograd.

Ako Petrograd nije prijestolnica, znači — Petrograda nema. Samo se čini da on postoji.«

² »... porod fantazije autora: nepotrebna, isprazna, mozgovna igra.

Mozgovna igra — samo je maska; pod tom maskom ostvaruje se prodiranje u mozak raznorodnih sila...«

nam ne dopušta da zaboravimo, kako je sav roman tek igra, porod fantastije. Budući da je Petrograd tek privid, a roman fikcija, u romanu i u gradu dopušteno je sve, sve je samo isprazna igra uma.

U čudnom Petrogradu Beloga, ni realnom, ni fantastičnom, već prividnom, između ljudi-sjena kreće se Bakreni Konjanik. Pokrenuo ga je Puškin čitavo stoljeće ranije. Kakav je odnos između Konjanika u Puškinovu spjevu, koji je kako se »pričinilo« ludom Jevgeniju, pojurio za njim, i Konjanika kojeg je stvorio A. Beli? Prošlo je čitavo stoljeće, »od prosinca do listopada«, situacija se u Rusiji promijenila, promijenio se i Petrograd, pa i odnos pjesnika prema njemu. Bakreni Konjanik Puškina prethodnik je Konjanika Beloga, njegov daleki predak.

Što Beli preuzima od Puškina i na koji način on razvija i mijenja Puškinov motiv? Koja je uloga i mjesto tog motiva u *Petrogradu* Beloga? Autor razrađuje i proširuje motiv Bakrenog Konjanika tako da on postaje centralni motiv, i — simbol romana. To nije fantastični motiv romana, jer je u romanu sve jednako fantastično ili — realno. Ne postoji fantastični i realni plan, sve se odvija na jednom planu. Jedinственost fantastičnog i realnog omogućuje početni uvjet romana, istaknut u samom prologu — Petrograd je privid.

Petrograd koji promatra Apolon Apolonovič Ableuhov sastoji se od lakiranih kocaka, linija, paralelopipeda, kvadrata, dok mimo metalnog Konjanika Petrogradom promiču pristaništa, dimnjaci, vreće nabijene kudjeljom, prazna zemljišta, šlepovi, cerade, plotovi, krčme. Likovi Ableuhova, oca i sina, Dudkina, Lipančenka jednako su zagonetni i nestvarni kao i lik Bakrenog Konjanika: svi se oni pojavljuju iznenada na petrogradskoj sceni, iznenada i nestaju. Njihovo kretanje, pojavljivanje i nestajanje, čak i njihovo postojanje čini se sasvim slučajnim. Ono je nevažno. Pored njih, i umjesto njih, postoji još stotinjak takvih ili sličnih. Njihove živote određuje Petrograd; no oni nisu tipovi, već slučajno izabrani pojedinci iz sive mase jednakah. Prizori iz života tih likova ne mogu a da se ne čine slučajnim i besmislenim. Ne upravlja volja njihovim životima, već grad. Autor promatra sad jednu sad drugu petrogradsku scenu u kojoj slučajno sudjeluju baš ti likovi.

Petrograd je omeđen prostor, dio jednog većeg prostora, a naseljavaju ga uglavnom — zgrade. Između zgrada kreću se kape, ramena, cilindri, kaputi. Kao da kroz mikroskop promatramo kao-tično i besmisleno gibanje u slučajno izdvojenoj kâpi vode i tek postepeno spoznajemo da postoje odnosi, što prelaze granice kâpi i da moramo promatrati ne kap, već vodu. Bakreni Konjanik nam širi prostorne i vremenske granice Petrograda i trenutaka slučajnih zbi-

vanja. Grotesknost u romanu izazvana je slučajnošću i besmislenošću prizora i zbivanja. Likovi su marionete što se miču na pozadini petrogradskih građevina i autor upozorava:

»... i pust' Apollon Apollonovič sotkan iz našeg mozga, on sumejet vsc-taki napugat' nekim, potrijasajušćim bytiem, napadajušćim noč'ju.« (I, 72)³

Cijeli taj grad-privid i likovi-sjene funkcioniraju na besmislen, alogičan način (nema rezultata zbivanja i njihova djelovanja, ili barem ne planiranih i očekivanih rezultata, postoje samo slučajni, nepotrebni rezultati), a plaše nas upravo sličnošću sa životom oko nas.

Roman govori o gradu kao o samostalnoj strukturi koja se sastoji od raznih elemenata međusobno povezanih strukturom grada. Tu ravnopravno istupaju senator Apolon Apolonovič sa sinom Nikolajem Apolonovičem, admiralitet, cilindri, Bakreni Konjanik, mandžurske kape, Isakij, Lipančenko, karijatida.* Svi oni promiču pred nama, pojavljuju se iz magle i nestaju u njoj, pretvaraju se u sjene, jer:

»Peterburgskie ulicy obladajut odnim nesomnennejšim svojstvom: prevraščaju v teni prohožih.« (I, 49)⁴

U sjenu se pretvara i potpuno nestaje u mraku i magli i Bakreni Konjanik. Sve (nije potrebno reći i svi) u Petrogradu pretvara se u sjene, nestaje i pojavljuje se iz sivila, nejasnosti i magle. Nikad nismo sigurni što je stvarnost a što privid.

Porijeklo motiva Bakrenog Konjanika nije teško otkriti. Beli polazi od motiva Bakrenog Konjanika iz istoimenog Puškinova spjeva. Puškin, a posebno njegov spjev »Bakreni konjanik«, stalno je prisutan u romanu Beloga. On i u prvom poglavlju u kojem »povestvuetsja ob odnoj dostojnoj osobe, ee umstvennyh igrach i efemernosti bytija«⁵ stavlja kao motto posljednje stihove iz uvoda u taj spjev:

»Byla užasnaja pora:
O nej svežo vospominan'e...
O nej, druž'ja moi, dlja vas
Načnu svoe povestvovan'e,
Pečalen budet moj rasskaz...« (I, 15)⁶

³ »... i neka je Apolon Apolonovič satkan od našeg mozga, on će ipak moći zaplašiti nekakvim potresnim postojanjem koje napada noću.«

* Karijatida koja nosi zgradu administrativne uprave u kojoj radi Apolon Apolonovič Ableuhov.

⁴ »Petrogradske ulice posjeduju jedno nesumnjivo svojstvo: pretvaraju u sjene prolaznike.«

⁵ »... pripovijeda se o jednoj uvaženoj osobi, njezinim igrama uma i efemernosti postojanja.«

⁶ »To bješe slučaj užasan...
Al svjež je još u sjećanju...
I o njemu ću vam pričat ja,
Opisat ću ga vjerno svima...
No tužna bit će priča ta.«

Ironično objašnjenje Beloga ne možemo a da ne usporedimo s patetičnim, romantičnim, intimnim stihovima kojima se Puškin obraća čitaocu. Kakav je dojam? Čini se da Beli jednako ironizira Puškina kao i svoj vlastiti porod fantazije, ispraznu mozgovnu igru. Nakon pročitaneog romana dojam je donekle drugačiji: Beli ironizira romantizam Puškina, njegovu »egzaltiranost«, čime ne niječe smisao njegovih stihova. On kao da preuzima Puškinove stihove doslovno, a koristi samo drugi dio njegovih poredbi, širi njegove metafore. Puškinove su vizije stvarnost u *Petrogradu* Beloga. Sva »prenesena značenja« Puškina, sve ono što se njegovu junaku »pričinja« kod Belog postaje stvarnost, ili fantastika, jer granice nema, postoji samo jedna kategorija. Polazeći od Puškina Beli i Petrograd i Bakrenog Konjanika dovodi do krajnosti: Petrograd postaje apsurdni grad-privid a Bakreni Konjanik, priviđenje ludog Jevgenija, simbol.

Puškin oduševljen kliče Petrogradu »Ljublju tebjja, Petra tvoren'e«, a Beli, polazeći od toga da je Petrograd Petrova tvorba, dokazuje da Petrograd ne postoji. Svi ostali gradovi — ruski su gradovi, nastali su »prirodno«, Petrograd pripada Ruskoj Imperiji, ali je neruski grad, nastao je umjetno, stvoren je da bi bio prijestolnica, postoji utoliko ukoliko postoji ta jedina njegova funkcija. Budući da umjetno stvoreni neruski Petrograd nije prijestolnica Ruske Imperije, to znači da Petrograd i ne postoji, osim kao apstrakcija na geografskoj karti — dva kružića (jedan u drugom), a u sredini crna točka koja, kao i svaka druga točka, nema dimenzija.

Puškin voli »strogij, strojnij vid« Petrograda, voli ga i Apolon Apolonovič Ableuhov u romanu Beloga. Petrograd kojem se divi senator Ableuhov sastoji se od kocaka, kvadrata, paralelopipeda, geometrijskih likova i figura, od kojih Ableuhov najviše voli liniju (za razliku od Petrograda linija ima jednu dimenziju). Geometrijski grad-privid u Beloga izgleda ovako:

»Est' beskonečnost' begušćih prospektov s beskonečnost'ju begušćih presekajuščih prizrakov. Ves' Peterburg — beskonečnost' prospekta, vozvedennogo v ennuju s'tepen'.« (I, 32)⁷

Puškin, pjevajući Petrogradu, spominje njegove dvorce, kupole, granitne obale Neve, iglu Admiraliteta, puste ulice. Divi se onome što je stvorio Petar — građevinama. I kod Beloga se pojavljuju velebna zdanja Petrograda — kutije kuća, gromade dvoraca, kupole, strijela Admiraliteta, granitna Neva, no on im se ne divi. On je izabrao skoro iste građevine kao i Puškin, da bi stvorio svoj Petrograd. Kod njega one postaju važne same po sebi, kao da ih nisu stvorili ljudi i kao

⁷ »Postoji beskonačnost jurećih prospekata s beskonačnošću jurećih priviđenja koja ih presijecaju. Sav je Petrograd — beskonačnost prospekta dignutog na enti stupanj.«

da ljudi u njima ne žive. Odsustvo ljudi u Petrogradu Puškina pjesnikov je izbor: on je izabrao da se divi baš građevinama koje je čovjek stvorio. Odsustvo ljudi kod Beloga je nužnost, u tom Petrogradu ljudi ne postoje.

Bakreni Konjanik pojavljuje se na sličan način i u Puškinovu spjevu i u romanu A. Beloga. Pred bezumnim Jevgenijem iz mraka i magle izranja figura Bakrenog Konjanika (kod Puškina to je »gigant s mednoj glavom«, kod Belog će to biti »mednoglavyj gigant«) i on tu figuru prepoznaje. Na to se nastavlja autorova lirska digresija koja završava retoričkim pitanjima:

»Kuda ty skačeš', gordyj kon'?
I gde opustiš' ty kopyta?
O moščny vlastelin sud'by!
Ne tak li ty nad samoj bezdnoj
Na vysote uzdoj železnoj
Rossiju podnjaj na dyby?«⁶

Pred pijancem Dudkinim, koji sve češće halucinira, iz sjene i sivila noći pojavljuju se zelena ruka zagonetnog konjanika i uzdignuta kopita njegova konja. Lice konjanika ne vidi se od sjene. Počinje li autorova lirska digresija, ili je to razmišljanje Dudkina, nejasno je, no digresija počinje tamo gdje Puškinova završava. Puškinova patetična i retorična usporedba »Ne tak li ty nad samoj bezdnoj / Na vysote uzdoj železnoj / Rossiju podnjaj na dyby?«, kod Belog postaje nepatetičan, nepoetičan, jednostavan zaključak:

»Ty, Rossija, kak kon'!« (I, 124)⁹

Kod Beloga se u prvom planu nalazi Rusija, iz poredbe nestaje konjanik i Petar I. Novim retoričkim pitanjima — Beli razrađuje moguće odgovore na Puškinovo »Kuda ty skačeš', gordyj kon'? / I gde opustiš' ty kopyta?«, no mijenja se odnos: ne upravlja konjanik konjem, već konj nosi konjanika. Radi se o budućnosti Rusije, a ne o volji Petra I:

»Hoćeš' li i ty odelit'sja ot tebjja deržaščego kamnja, kak odelill's' ot počvy inye iz tvoih bezumnyh synov, — hoćeš' li i ty odelit'sja ot tebjja deržaščego kamnja, i povisnut' v vozduhe bez uzdy, čtoby nizritnut'sja posle v vodnye hãosy? Ill. možet-byt', hoćeš' ty brosit'sja, razryvaja

»Gdje zastat ćeš kopitom?
O, kamo hitaš, vatro živa?
O ti, što vladaš udesom!
Nad bezdanom zar nisi tako
I Rusiju nam digo jako,
Sa uzdom svojom gvozdenom?«

»Ti si, Rusijo, kao konj!«

tumany, čerez vozduh, čtoby vmeste s tvoimi synami propast' v oblakah Ili, vstav na dyby, ty na dolgie gody, Rossiija, zadumalas'pered groznoj sud'boju, sjuda tebja brosvišej, — sredl etogo mračnogo severa, gde i samyj zakat mnogočasen, gde samoe vremja poperemenno kidaetsja to v moroznuju noč', to — v dennoe sijanie? Ili ty, ispugavšis' pryžka, vnov' opustiš' kopyta, čtoby, fyrkajaja, ponesti ogromnogo Vsadnika v glubinu ravninnyh prostranstv iz obmančivyh stran?

Da ne budet!...

Raz vzletev na dyby i glazamj merjaja vozduh, mednyj kon' kopyt ne opustit: pryžok nad istoriej — budet; velikoe budet volnenie; rassečetsja zemlja; same gory obrušatsja ot velikogo trusa, a rodnye ravniny ot trusa izojduť povsjudu gorbom. Na gorbah okažetsja Nižnij, Vladimir i Uglič.

Peterburg že opustitsja.« (I, 124/5)¹⁰

Beli tu nije ništa manje patetičan od Puškina, no svaka od njegovih pretpostavki o budućnosti Rusije pesimistička je. Katastrofa Rusije je neizbježna, i na Puškinovo optimističko pitanje »I gde opustiš' ty kopyta?«, Beli odgovara jedino propašću. Čak ako konj i učini »skok nad poviješću«, katastrofa je neizbježna.

Beli je pošao od Puškinove vizije Bakrenog Konjanika koji je propeo svog konja, Rusiju nad ponorom, no kod njega poredba prelazi u metaforu koju dalje širi, mijenjajući odnos: autor se usredotočuje na konja, Rusiju koja visi nad ponorom, samo to nije konj zaustavljen u propnju pred ponorom, već konj zaustavljen za jedan tren u svom skoku u propast.

Nakon te digresije o kobnoj sudbini Rusije Beli nastavlja:

»Tut — sud'by ljudskie Aleksandru Ivanoviču osvetilis' otčetlivo: možno bylo uvidet'; čto budet, čemu nikogda ne byvat': tak stalo jasno;...« (I, 126)¹¹

¹⁰ »Hoćeš li i ti odvojiti se od kamena koji te drži, kao što se odvojiše od lla neki od tvojih bezumnih sinova, — hoćeš li i ti odvojiti se od kamena koji te držl, i visjeti u zraku bez uzde, da bi se sunovratila zatim u vodene kaose? Ili ćeš, možda, ti baciti se, cijepajući magle, kroz zrak, da bi zajedno sa svojim sinovima propala u oblacima? Ili, propevši se, ti si se na mnoge godine, Rusijo, zamislila nad groznom sudbinom koja te je ovamo bacila, — u taj mračni sjever gdje je i sam zalazak sunca višesatan, gdje se i samo vrijeme naizmjenice baca sad u mraznu noć, sad — u dnevni bljesak? Ili ćeš ti, uplašivši se skoka, ponovno spustiti kopita, da bi frkćući ponijela ogromnog Konjanika u dubinu ravnličarskih prostora iz varljivih krajeva.

Neka ne bude!...

Jednom propevši se i ožima mjereći zrak, bakreni konj kopita neće spustiti: skok nad poviješću — bit će, bit će veliko komešanje; rasjeći će se zemlja; same će se gore srušiti od velikog zemljotresa, a rodne ravnice od zemljotresa izdignut će se svugdje kao grbe. Na grbama će biti Nižni, Vladimir i Uglič.

Petrograd će se spustiti.«

¹¹ »Tad — sudbine ljudske Aleksandru Ivanoviču osvjet'iše se jasno: moglo se vidjeti : što će biti, što nikada biti neće : tako je postalo jasno;...«

Aleksandar Ivanovič Dudkin nije jedini od likova romana koji se sreće s Bakrenim Konjanikom. Tajanstveni konjanik prisutan je u cijelom romanu. U petrogradskim prizorima često promakne zelenkasti tamni i ogromni lik konjanika; on se ponekad tek naslućuje u mraku i magli kao gromača, ili se pojavljuje kao metalni konjanik i metalni gost u vizijama likova. Upravo motiv Bakrenog Konjanika povezuje razbacane petrogradske prizore i fragmente toka svijesti likova, daje smisao slučajnim likovima, slučajnim zbivanjima, besmislenim razmišljanjima. U susretu s Bakrenim Konjanikom i najpovršniji i najlakomisleniji od likova shvaćaju nevažnost svoje vlastite prošlosti, uzaludnost postojanja i približavanje katastrofe. Udarci kopita metalnog konjanika čuju se u praznini koja počinje odmah iza naših leđa:

»Sof'ja Petrovna Lihutina pozabyla, što bylo; grjaduščee kanulo v čer-novatuju noč';... pozadi otvalilsja kusok tol'ko-čto byvsogo: maskarad, arlekinj; i daže — daže pečal'nyj i dlennyj; ne znala, otkuda — ona. Za nedavnim otvalivalsja ves' segodnjašnjij den'; peredrjagi s madam Farnua za »Maison Tricotons«; peredvinulas' dalee, išča opory soznaniju; vpečatlenija včerašnego dnja, — no den' otvalilsja, kak kamni moščenoj dorogi; i grjanul o nekoje temnoe dno. I razdalsja udar, razdrobljajuščij kamni.

... I neslisja udary metalla, drobjaščie kamni. Vsja žizn' promel'knu-la, upala vsja žizn'; i ne bylo eščie nikogda ee žizni; i budto ona — neroždennaja v žizn'. Pustota načinalasja u nee neposredstvenno za spinoju (vse tam provalilos'); i pustota prodolžalas' v veka; v vekah slyšal-sja liš' udar za udarom: to padali kuski žiznej; stučal metalličeski kon', zvonko cokaja v kamen': u nej za spinoj porastaptyval on otletev-šee; tam za spinoju, pognalsja za nej metalličeski Vsadnik.« (I, 220/21)¹²

Ovi »komadići« života, dani koji »otpadaju« od života i koje svojim metalnim kopitama drobi konjanik i nehotice podsjećaju na »čestice života« iz Puškinovih stihova što ih Beli navodi u sedmom poglavlju druge knjige:

»Begut za dnjami dni, i každyj den' unosit
Česticu bytija: ...«¹³

¹² »Sofija Petrovna Lihutina zaboravila je što je bilo; budućnost je išče-zla u crnoj noći;... straga se odlomio komad tek prošlog: maskarada, harle-kini; i čak — čak tužni i dugački; nije znala, odakle je — ona.

Za nedavnim odlomio se čitav današnji dan; neprijatnosti s madam Far-nua zbog »Maison Tricotons«; pomakla se dalje tražeći uporište svijesti; utisci jučerašnjeg dana — no dan se odlomio kao kamen od popločenog puta; za-tutnjao je o neko tamno dno. I odjeknuo je udarac drobeći kamenje.

... I razliježali su se udarci metala drobeći kamenje. Sav život je pro-maknuo, pao je sav život; i nikad još nije bilo njezina života; i kao da je ona nerođena u život. Praznina je počinjala odmah za njenim leđima (sve je tamo propalo); i praznina se produžavala u stoljeća; u stoljećima čuo se samo udarac za udarcem: to su padali komadi života; lupao je metalni konj zvonko zvekućuci o kamen; za njenim leđima razgazio je on odlomljeno; tamo za leđima pojurio je za njom metalni Konjanik.«

¹³ »Juri za danom dan, i svaki dan odnosi / Česticu života: ...«

Čini se da je Beli ponovno pošao od Puškinove metafore i razvio je u svoju vlastitu viziju u kojoj ne juri samo dan za danom, već za nama i za svim našim danima juri strašni konjanik koji nas sustiže, i topot njegova konja postaje sve glasniji i bliži. Beli završava taj citat:

»... a my s tobom vdvoem
 Raspolagaem žit'; a tam — gljad': i umrem.« (II, 180)¹⁴

Bakreni Konjanik Beloga neizbježan je baš kao i smrt.

Na priviđenje Sofije Petrovne Lihutine podsjeća i susret Nikolaja Apolonoviča s Bakrenim Konjanikom. Nikolaj Apolonovič izlazi iz krčme gdje je još jednom provokator od njega zahtijevao da baš on izvrši atentat na senatora Ableuhova, vlastitog oca. Za jednim od susjednih stolova sjedio je neki mornar, činilo se Holanđanin. Mornar ne liči slučajno na Holanđanina — Leteći Holandez još je jedan od motiva romana. Povezan s motivom Bakrenog Konjanika, pojavljuje se Leteći Holandez na samom početku romana. On je uzrok te »grozne sudbine« koja je Rusiju bacila na daleki i »mračni sjever«:

»Verno, v te dalekie dni, kak vstavali iz mšistyh bolot i vysokie kryši, i mačty, i špiczy, pronicaja zubcami svoimi promozglyj, zelenovatyj tuman, —

— na tenevyh svoih parusah poletel k Peterburgu Letučij Gollandec iz svincovyh prostranstv baltijskih i nemečkih morej, čtoby zdes' vozdvignut' obmanom svoi tumannye zemli, i nazvat' ostrovami volnu nabegajuščih oblakov.« (I, 30)¹⁵

Na tom »valu oblaka«, što ih je Leteći Holandez nazvao otocima, živi čudan rod, »žiteli ostrovov rod ubljudočnyj, strannyj: ni ljudi, ni teni«¹⁶ i autor sluti zlo koje dolazi iz »maglenih zemalja« Letećeg Holandeza i upozorava:

»... o, russkie ljudi, o, russkie ljudi! Vy tolpy tenej s ostrovov ne pus-kajte! Čerez letijskie vody uže perekinuty černye i syrye mosty. Razo-brat' by ih...

Pozdno...

I teni valili po mostu;...« (I, 35)¹⁷

Sudbina Rusije odlučena je dolaskom Letećeg Holandeza.

¹⁴ »... a ja i ti udvoje / Nadamo se živjeti; a tamo: gle — i umrijesmo.«

¹⁵ »Vjerojatno je tih dalekih dana, kad ustajahu iz mahovinastih blata i visoki krovovi, i jarboli, i šiljci, probadajući zupcima svojim pljesnivu, zelenkastu maglu, —

— na sjenovitim svojim jedrima poletio k Petrogradu Leteći Holandez iz olov-nih prostora baltijskih i njemačkih mora, da ovdje podigne varkom svoje maglene zemlje i nazove otocima val jurećih oblaka.«

¹⁶ »... stanovnici otoka rod su izroda, čudan: ni ljudi, ni sjene.«

¹⁷ »... o, ruski ljudi, o, ruski ljudi! Vi gomilu sjena s otoka ne puštajte! Preko letijskih voda već su prebačeni crni i vlažni mostovi. Trebalo bi ih rastaviti...

Kasno je...

I sjene su hrlile mostom;...«

U istoj krčmi, u crvenkastom svjetlu svijeće Nikolaj Apolonovič primjećuje na zidu sliku:

»... ottuda, iz dali, na parusah, k Peterburgu — letel už Letučij Gollandec...« (II, 19)¹⁸

Istodobno Holanđanin je ustao od stola za kojim je sjedio s »gromadom — od kamena« i nestao u mraku. Izlazeći iz krčme Nikolaj Apolonovič je osjetio poglede »promatrača«. Tko su »o n i«, nije točno znao, no »o n i« su njega čekali:

»... i odin byl gigant, osveščennyj lučom fonarja, — stal u dveri on mednoj gromadoj; na Ableuhova gljanulo: metalličeskoe lico, gorjašče fosforom; zelenaja, mnogostopudovaja ruka — pogrozila:

— »Kto eto?«

— »Kto gubit: nas vseh — bez vozvrata...« (II, 20)¹⁹

Kad se ponovno našao na trgu, Nikolaj Apolonovič je znatiželjno pogledao naviše na ogroman obris Konjanika. Večeras, dolazeći, učinilo mu se da Konjanika nema, skrivala ga je sjena:

»... teper' že: metalli lica — zadvoilis': ulybkoju.

Tuči razorvalis'; i zelenym dymkom raspajavšejsja medi kurliis' pod mesjacom oblaka... Na mgnoven'e — vse vspyhnuło: vody, kryši, granity: vspyhnuło — Vsadnikovo lico, mednolavrovij venec; i — proster-taja povelitel'no: mnogostopudovaja ruka; pokazalos' — ruka ševal'netsja, a metal ičeskie kopyta, vot-vot, upadut na skalju; i razdastsja na ves' Peterburg:

— »Da, da, da...«

— »Eto — ja...«

— »Ja — gublju: bez vozvrata!...«

Na mgnovenie: dlja Nikolaja Apollonoviča ozarilos' vdrug vse; da — on ponjal: on — dolžen.

S hohotom pobežal on ot Mednogo Vsadnika:

— »Ja znaju...«

»Pogib bez vozvrata...« (II, 22)²⁰

¹⁸ »... otamo, iz daleka, na jedrima, k Petrogradu — letio je već Leteći Holandez...«

¹⁹ »... i jedan je bio gigant, osvijećljen zrčkom fenjera, — stao je kraj vrata poput bakrene gromade: na Ableuhova je pogledalo: metalno lice gorjelo je fosforom; zelena, mnogo stotina pudova teška ruka — zaprijetila je:

— »Tko je to?«

— »Tko razara: sve nas — nepovratno...«

²⁰ »... sad pak: metalli lica — razdvojili su se: smiješkom.

Oblaci su se razderali; i zelenim dimom rastopljenog bakra pušili su se pod mjesecom oblaci... Na trenutak — sve je planulo: vode, krovovi, graniti; planulo je — Konjanikovo lice, bakrenolovorni vijenac; i — ispružena zapovjednički mnogo stotina pudova teška ruka; učinilo se — ruka će se pomaknuti, a metalna kopita svakog trena past će na stljenu; i odjeknut će na sav Petrograd:

— »Da, da, da...«

— »To sam — ja...«

— »Ja — razaram: nepovratno!...«

I Nikolaj Apolonovič u susretu s Bakrenim Konjanikom shvaća neizbježnost svoje vlastite propasti i opće katastrofe.

Sve te vizije Bakrenog Konjanika spajaju se u jednu, dobivaju svoj konačni smisao u halucinaciji Dudkina koji je već potpuno lud od alkohola. To je šesto poglavlje druge knjige, u kojemu su »ispričani događaji sivog dana«, a motto je opet iz Puškinova »Bakrenog konjanika«:

»Za nim povsjudu Vsadnik Mednij
S tjaželym topotom skakal.«²¹

Petrograd je i opet pust. Neva bijesni. Admiralitet bježi put neba poput strijele. Aleksandar Ivanovič Dudkin stoji sam pored tavan-skog prozora i odmara se nakon jedne od svojih mora. Istovremeno na praznome trgu:

»Na skalu upali i zvjaknuli: metaličeskie kopyta; kon' fyrkal nozdrej: v raskalennyj tuman; očertanie Vsadnika otdelilos' ot konskogo krupa; zvenjaščaja špora carapnula konskij bok.

Kon' sletel so skaly.

Poneslos' tjaželo zvonkoe¹ cokan'e — čerez most: k ostrovam.
Proletel Mednij Vsadnik; ... (II, 125)²²

¹ Puškin.«

Pokrenuo se Konjanik koji je do tada mirovao. Petrogradom odjekuje zveket kopita metalnog konja. Autor nas postepeno upoznaje sa svojim Konjanikom: najprije se čuje zveket kopita, zatim se pojavljuje konj i u zažarenoj magli obris Konjanika. Ponovno odjekuje teškozvonki topot i tek tada (nakon što nas je citatom »tjaželo-zvonkoe« upozorio na Puškina) Beli naziva svog jahača Bakrenim Konjanikom. Napetost u ovom fragmentu raste, ali se ništa ne rješava pojavom Bakrenog Konjanika. On je samo proletio i nastavio jurnjavu Petrogradom. On zna svoj cilj.

Na trenutak: za Nikolaja Apolonoviča ozarilo se iznenada sve; da — on je shvatio: on — mora.

Uz gromoglasan smijeh pobježe od Bakrenog Konjanika:

— »Ja znam...«

— »Propadam nepovratno...«

²¹ »Za petama mu topot svuda,

Svud za njim Brončan Konjanik.«

²² »Na stijenu su pala i zveknula: metalna kopita; konj frkne nozdrvom: u užarenu maglu; obris Konjanika odvojio se od konjskih sapi; zveckava ostruga zagrebla je konjski bok.

Konj je sletio sa stijene.

Odjeknulo je teškozvonkoe¹ zveketanje — preko mosta: k otocima.
Proletio je Bakreni Konjanik; ...«

¹ Puškin.«

Negdje na otocima, u magli, na pragu »te nemirne krčme« (toga nepokojnog kabačka) stoji »najstariji Holandanin« (samyj staryj gollandec) i sluša konjski topot. Zna da će u ponoć dojuriti »čvrsti Gost« (krepkij Gost') da »stegne dvjestogodišnju ruku« (požat' dvuh-sotletnju ruku):

»Znal vse gollandec: razgljadyval abris letjaščego Vsadnika...« (II, 126)²³

I dok u magli najstariji Holandanin očekuje Bakrenog Konjanika što se uputio na otoke, Aleksandar Ivanovič odlazi sa svog tavanaskog prozora umiren. Tako završava fragment naslovljen *Tavan (Čerdak)*.

U slijedećem fragmentu *Zašto je to bilo (Počemu eto bylo)* Aleksandar Dudkin sjedi u svojoj sobi na tavanu i razmišlja o uzrocima svojih mora, prevodi ih na »jezik svojih osjećaja« (jazyk svojih čuvstv). Poslije halucinacija dolaze »svijetli trenuci« (prosvet), a tada:

»... čto-to stal'noe vošlo k emu v dušu:.« (II 130)²⁴

Taj fragment šestog poglavlja autor završava sa »Iznenada...« (Vdrug...) o kojem on na početku svog romana govori vrlo opširno:

»Vdrug« znakomy tebe. Počemu že, kak straus, ty prjačeš'sja pri približenii neotvratnogo »vdrug«?

»Ono« kradetsja za spinju; inogda že predšestvuet pojavleniju v komnate; obespokoen užasno: v spine razvivaetsja oščuščenje, budto v spinu, kak v dver' povallila vataga; obertyvaeš'sja, prosiš' hozjajku:

— »Sudarynja, ne pozvolite li zakryt' dver'; u menja osoboe nervnoe oščuščenje: ja spinuju terpet' ne mogu sidet' k dveri«.

Smejutsja. Ty tože smeeš'sja: budto ne bylo — »vdrug«, »ono« kormitsja mozgovuju igroju; vse gnusnosti myslej ono požiraet ohotno; i raspuhaet ono — taeš' ty, kak sveča; »vdrug«, otkormlennyj, no nevidimyj pes, načinaet predšestvovat', vzyyvaja u nabludatelja vpečatlenie, budto ty zanavešen ot vzora oblakom: eto — est' tvoe »vdrug«. (I, 52)²⁵

I upravo poslije takvog »Iznenada...« počinje slijedeći fragment s naslovom *Gost (gost')*, u kojem se pojavljuje »čvrsti Gost«, Bakreni Konjanik posjećuje Dudkina. Pojavom Bakrenog Konjanika rješava se neugodno čekanje, narasla napetost i tjeskoba.

²³ »Znao je sve Holandanin: razabirao je obris letećeg Konjanika...«

²⁴ »Nešto čelično uvuklo mu se u dušu...«

²⁵ »Iznenada« su ti poznati. Zašto se, kao noj, ti skrivaš kad se približava neminovno »iznenada«.

»Ono« se prikrada iza leđa; ponekad prethodi pojavljivanju u sobi: uznemiren užasno: u ledima raste osjećaj da je kroz leđa, kao kroz vrata, nahrupila gomila; okrećeš se, moliš domaćicu:

— »Gospođo, dopustite da zatvorim vrata; imam neobičan, razdražujući osjećaj: ledima ne podnosim sjediti okrenut vratima.«

Smiju se. Ti se isto smiješ: kao da nije bilo — »iznenada«.

»Ono« se hrani mozgovnom igrom; sve ogavnosti misli ono proždire rado; i nadima se ono — topiš se ti, kao svijeća; »iznenada«, uhranjeni no nevidljivi pas, počinje ti prethoditi izazivajući kod promatrača utisak da si ti zastrt od pogleda oblakom: to — je tvoje »iznenada«.

Fragment počinje zvukom, koji osluškuje Aleksandar Ivanovič Dudkin. To su udarci što odjekuju negdje dolje, odjekuju stepeništem. Udarci metala koji drobe kamen, udarci koje znamo iz vizije Sofije Petrovne Lihutine. Približava se »metalni netko« (metalličeskij kto-to). Njegovo približavanje prati lomljava i razaranje: stepenice se osipaju, iskaču vrata sa šarki, zidovi sobe nestaju i nastavljaju se prostori mjeseca, soba se otvara u »neizrecivo« (neiz'jasnost'). Na toj pozadini pojavljuje se ovjenčana, pozelenjela glava, ispružena teška pozelenjela ruka i ogromno tijelo koje gori fosforom:

»Vstal Mednyj Petr.« (II, 131)²⁶

To je prvi put u romanu da Beli Bakrenog Konjanika naziva Petrom. Do tada se Petar I pojavljivao u romanu tek na slici, u krčmi, ili se govori o petrogradskim paralelnim linijama koje je Petar sagradio. Lik Bakrenog Konjanika ne identificira se s Petrom I, on je kao simbol daleko širi. Beli ponovno polazi od Puškina: kod Puškina Bakreni Konjanik je Petar I, odnosno, u halucinaciji Jevgenija Petar I uzima lik Bakrenog Konjanika. U poemi se spominju Petar I i njegov spomenik kao jedno te isto; Puškin, obračunajući se spomeniku, govori o »vlastodršcu pola svijeta« (deržavec polumira), a Jevgeniju se u njegovoj halucinaciji »pričinilo« (pokazalos') da se okrenulo lice »groznog cara« (groznogo carja). Zatim, u samoj halucinaciji Jevgenija nestaje »grozni car« i za ludim Jevgenijem juri Bakreni Konjanik:

»I on po ploščadi pustoj
Bežit i slyšit za soboj —
Kak-budto groma grohotan'e —
Tjaželo-zvonkoe skakan'e
Po potrjasennoj mostovoj.
I ozaren lunoju blednoj,
Prosterši ruku v vyšine,
Za nim nesetsja Vsadnik Mednyj
Na zvonko skačuščem kone;
I vo vsju noč' bezumec bednyj
Kuda stopy ni obraščal,
Za nim povsjudu Vsadnik Mednyj
S tjaželym topotom skakal.«²⁷

²⁶ »Ustao je Bakreni Petar.«

²⁷

»Već juri trgom, a kroz muk
Za petama mu mukli zvuk —
Ko grmljavine kada bruje —
Ko kopita se topot čuje,
To trgom ječi gvozden-huk.
I sav u sjaju mjesečine,
Sa ispruženom desnicom —
To jahač za njim iz daljine
Na konju juri brónčanóm.
I svu noć tako trči luda,
Al svud ga mračni gonl lik.
Za petama mu topot svuda,
Svud za njim Brončan Konjanik.«

Beli koristi samo taj dio. Motiv beskonačnog proganjanja i bijega, kakav postoji u halucinaciji ili snu kada je nemoguće pobjeći, kada se to nešto (ili metalni netko) nezadrživo i prijeteći približava, postaje osnova Bakrenog Konjanika Belog — Bakreni Konjanik koji proganja. Bakreni Petar nije Petar I, ni grozni car, to je još uvijek Bakreni Konjanik, simbol što je tek posredno i jednim od svojih značenja vezan uz lik Petra Velikog. Nije se promijenio lik Bakrenog Konjanika, već Aleksandar Ivanovič Dudkin. U času kad se pojavio Bakreni Petar, Aleksandar Ivanovič klikne:

»— »Ja vspomnil... Ja — ždal...«,

jer:

»teper' povtorilisja sud'by Evgenija — v mig, kak raspalis' steny zdaniya v kuporosnyh prostranstvakh; tak točno: raz'jalos' prošešee...« (II, 131)²⁸

Ako za Sofiju Lihutinu praznina počinje odmah iza njenih leđa i ako svi dani njezina prošlog života padaju u tu prazninu, i ako je budućnost iščezla u crnini noći, za Aleksandra Ivanoviča prošlost se otvara jednako kao i prostori i on shvaća da njegov bijeg traje već godinama, vjekovima, u snu i na javi, i da metalni konjanik ne proganja samo njega:

»... a vdgonuku za nim i vdgonuku za vsemi, — gremeli udary metalla, drobjaščie žizni.

Tot grohot ja slyšal: ty — slyšal li?« (II, 131)²⁹

Završna rečenica ovog odlomka asocira na druga mjesta romana:

»Slyšal li ty oktjabrevskuju etu pesnju: tysjača devet'sot pjatogo goda?« (I, 104),³⁰

i

»— Uuuu-uuu-uuu...« — tak zvučalo v prostranstve.

— »Vy slyšite?«

— »Čto takoe?«

.....
— »Uuu-uuu...«

.....
— »Nyčego ja ne slyšu...«

A zvuk razdavalsja negromko v lesah i v poljah, v prigorodnyh prostranstvakh Moskvy, Peterburga, Saratova. Slyšal li ty oktjabrevskuju etu pesnju tysjača devet'sot pjatogo goda?« (I, 145)³¹

²⁸ » — »Sjetio sam se... Čekao sam...«

... sad su se ponovile sudbine Jevgenija — u trenu — kao što su se rastvorili zidovi zgrade u bakrene prostore; upravo tako: otvorila se prošlost...«

²⁹ »... a za njim i za svima, — grmjeli su udarci metala drobeći život. Tu tušnjavu ja sam čuo: da 'i si je ti čuo?«

³⁰ »Da li si 'i čuo listopadsku tu pjesmu: tisuću devetsto pete godine?«

³¹ » — »Uuu-uuu-uuu...« — tako je ječao prostor.

— »Čujete li?«

— »Što je to?«

Stihija koja nailazi iz ruskih prostora prijete također katastrofom, odjekuje Petrogradom kao i metalni topot Bakrenog Konjanika. Katastrofa je sveopća, svugdje prisutna, a metalni konjanik njen je petrogradski simbol.

Slijedeći odlomak govori o predstojećoj katastrofi. U njoj nestaje Petrograda i svega što predstavlja Petrograd. Nestaju — Apolon Apolonovič, karijatida, Lipančenko, tavan. Sve se lomi, čuju se samo udarci kamenja, kao što u prazninu poput kamenja padaju dani Sofije Lihutine. Pod udarcima metala razletjet će se Lipančenko, razrušit će se tavan, Petrograd, karijatida, a gola glava Ableuhova raspolovit će se pod udarcem.

Malom sobom Aleksandra Ivanoviča Dudkina kreće se Bakreni Gost. Sve zvoni i raspada se pod udarcima metalnog diva. Dudkin dolazi do svoje konačne spoznaje:

»Aleksandr Ivanyč, Evgenij, v pervye tut ponjal: stoletie probežal ponaprasnu: ot dekabrja k oktjabrju: a za nim gromyhalo bez vsjakogo gneva — po derevnjam, gorodam, po pod'ezdnam, po lestnicam; on — proščennyj; vse byvšee sovкупno s navstreču iduščim — liš' prizračnye prohoždenija mytarstv do truby.« (II, 132/3)³²

Aleksandar Ivanovič pokorava se sudbini, shvaća njenu neizbježnost, uzaludnost svoje pobune i borbe, slično kao i Puškinov Jevgenije:

»I s toj pory, kogda slučalos'
Idti toj ploščad'ju emu,
V ego lice izobražalos'
Smjaten'e. K serdцу svoemu
On prižimal pospešeno ruku,
Kak by ego smirjaja muku,
Kartuz iznošennyj symal,
Smuščennyh glaz ne podymal
I šel storonkoj.«³³

— »Uuuu-uuu...«

— »Ništa ja ne čujem...«

A zvuk se širio tiho šumama i poljima, prigradskim prostorima Moskve, Petrograda, Saratova. Da li si ti čuo listopadsku tu pjesmu tisuću devetsto pete godine?«

³² »Aleksandar Ivanovič, Jevgenije po prvi put je shvatio: stoljeće je protrčao uzalud: od prosinca do listopada: a za njim je tutnjalo bez ikakve ljutnje — po selima, gradovima, po ulazima, po stubištima; njemu je — oprošteno; sve što je bilo zajedno s onim što usuret dolazi — samo je prividno prolaženje kroz iskušenja do trube.«

³³ »I od tog doba kad god mora
Da prođe jadnik trgov tim,
Pométenost ovlada njim —
Strah obuzme tog bijednog stvora.
Pritiskuje sj na grud ruku,
Primirit želeć strašnu muku,
I kapu skida u taj mah;
Od ljudi pogled krije plah
I kloni ih se.«

Halucinantni bijeg Jevgenija, Aleksandra Ivanoviča, traje već cijelo stoljeće — od dekabrističkog ustanka do revolucije 1905. godine. On bježi ruskim selima i gradovima i bježi uzalud, to što ga progoni, progoni ga bez ikakva gnjeva, ravnodušno, kao vrijeme, sudbina ili smrt. Njegov Bakreni Gost mu kaže »Zdravo, sine!« (Zdravstvuj, synok!). On zna da mu je oprošteno i da je sva prošlost i sva budućnost tek prividno prolaženje kroz iskušenja i muke do zadnje trube (ili trubočki« — lule Bakrenog Konjanika koja se zelenim dimom rastaljenog bakra puši pod mjesec). Teška ruka Bakrenog Gosta pala je i slomila ključnjaču:

» — »Umri, poterpi...« (II, 133)³⁴

Halucinantna vizija Puškinova ludog Jevgenija postaje stvarnost u Petrogradu Belog. Polazeći od motiva Bakrenog Konjanika, od scene ludila u kojoj se Jevgeniju pričinja da za njim juri strašni Konjanik, Beli svog Konjanika pušta u potjeru za svima. Njegov se Konjanik ne ograničava na zlokobni trg; on prelazi Nevu i stiže na otoke; on nije priviđenje, već stvarnost katastrofe koja prijete Petrogradu i Rusiji. Bakreni Konjanik Belog nije više Petar I, on je simbol vremena i neizbježnosti katastrofe.

³⁴ » — Umri, izdrži...«

Višnja Rister: „МЕДНЫЙ ВСАДНИК” А. ПУШКИНА И МЕДНЫЙ
ВСАДНИК В РОМАНЕ „ПЕТЕРБУРГ” А. БЕЛОГО

Р е з ю м е

В романе Андрея Белого „Петербург” одним из центральных мотивов является мотив Медного Всадника, известный в русской литературе прежде всего из поэмы А. Пушкина.

Развивая своё видение Медного Всадника, исходной точкой А. Белому послужила поэма Пушкина, точнее, одна из сцен поэмы: сумасшедшему герою Пушкина, Евгению, в какое-то мгновение „показалось”, что вдогонку за ним бросился „грозный царь”, Медный Всадник. Андрей Белый, создавая своего Медного Всадника двадцатого столетия, не только отделяет образ Медного Всадника от исторического образа: царя Петра I, с которым его отождествил Пушкин, но пушкинские сравнения превращает в метафоры, метафоры расширяет до видений, а кошмар романтического безумного пушкинского героя становится единственной действительностью „Петербурга” А. Белого. Медный Всадник у Андрея Белого становится символом разрушения, уничтожения, неотвратимой и неминуемой катастрофы, которая приближается, угрожая не только одному безумному Евгению, а всем людям, всей России.